

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА І ЙОГО ВЧЕННЯ НА ПОЧАТКУ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

Філософія Сковороди може бути прочитана як радикальна критика сучасної споживацької цивілізації. Саме цей аспект визначає її актуальність на початку ХІ тисячоліття.

Минулого року в журналі «Ukrainian Observer» мою увагу привернула стаття Сергія Харченка «Сковорода - український Конфуцій» [1]. Григорій Сковорода завжди надавав великого значення символам. Ось і мені здається, що назва може послужити символом нового етапу осмислення вчення Сковороди, тим більше що того ж року вийшло дослідження київського синолога В. Киктенка «Нарис з історії українського китаєзнавства» [2], де, зокрема, показано, звідки Сковорода міг дізнатися про Китай, про китайську філософію, відображені в його «Розмові про премудрість»:

Мудрость. У греков звалась я Софія в древнои век,
А мудростью зовет всяк русской человек,
Но римлянин мене Мінервою назвал,
А христіанин добр Христом мене имя дал.
Человек. Скажи, живеш ли ты и в хинских сторонах?
Мудро сть. Уже мене имя там в других стоит словах.

Веть без мене, друг мой, одной черте не быть!
И как же мене, скажи, меж хинцами не жит.
Человек. А с хинцами ты как обходишся, открой?
Мудрость. Так точно, как и здесь: смотрю, кто мой,
то мой [3].

Після понад столітнього забуття знову відкрито спадщину українців, випускників Києво-Могилянської академії, що були першими православними місіонерами в Китаї. Вони започатку-

вали вивчення китайської філософії не лише в Україні, а й в усій Російській імперії. Серед них був арх. Гервасій (Ленцовський), який листувався з Г. Сковородою. Твори Конфуція вивчав у ті часи й інший випускник нашої академії - Я. А. Маркович [4].

Сковороду вже називали й «українським Сократом», і «харківським Діогеном». І ось тепер - «український Конфуцій». Що ж, з погляду Сковороди це не позбавлено сенсу: адже й Конфуцій прагнув пізнати себе, прагнув пізнати правду Людину. То хіба ж не стоїть і Конфуцій поряд із Сократом, Мойсеєм, Епікуром, Єремією тощо - або, по-сковородинськи, «чи не одне й те саме» тоді Конфуцій, Сократ і... сам Сковорода? Адже, пізнаючи себе, людина пізнає істинну Премудрість, Бога - а Бог єдиний.

Але, з іншого боку, уподібнення Сковороди Конфуцію вказує на новий, всесвітній, вселюдський контекст осмислення. Сократ і Діоген - представники рідної для Сковороди еллінської традиції, його духовні предки. Конфуцій - собрат з іншої традиції. Відтак, це уподібнення знову змушує замислитися над феноменом Сковороди зі сковородянського-таки погляду.

Хто є істинний Сковорода? Де нам його шукати? Мусимо визнати, в душі Варсави, що є два

Сковорода: один земний, плотський, *історичний*; другий - Божий, духовний. Оцей-то другий і є істинний Сковорода. І саме прізвище «Сковорода» символічне, двоїсте: пропікає до кісток («глаголом жжет сердца людей»), як і годиться пророкові. А вогонь під «сковородою» - то Дух Божий. На такій «сковороді» корисно душу пропікати, щоби випаровувалася зайва волога, гинули різні віруси. Тоді є шанс уникнути сковорід пекельних, під якими - вогонь пристрастей і жагучої жадоби. І вчення його має два аспекти: один - зовнішній, укорінений в українському бароко та добі занепаду козацької державності; і другий - вічний, звернений до кожного з нас.

Смерть Сковорода земного, за його власним ученням, означає перехід Сковорода істинного до невидимого стану. Невидимий, він присутній серед нас. Його дух проявляється в нашій культурі. І тут знову час згадати Конфуція. Так само, як ми говоримо про конфуціянську людину в китайській культурі, ми говоримо про «сковородянську людину» (за висловом М. Шлемкевича [5]) в українській культурі. Звісно, рух сковородинства (про який писав М. Грушевський [6]) аж ніяк не рівний за масштабом китайському конфуціанству. Але вже в часи Костомарова в українському народі існував своєрідний культ Сковорода. І, як вказує В. С. Горський, «сковородянська людина» - один з двох провідних типів українського інтелігента [7]. Зазначу, що й «конфуціянська людина» - це насамперед класичний китайський інтелігент, веньжень.

Отже, Сковорода, як і Конфуцій, - вчитель народу, нації, цивілізації. Сковорода - один з Учителів українського народу. У цьому сенсі він може стояти поруч хіба що з Т. Шевченком. Але Сковорода універсальніший за Шевченка. На Великому Кобзаря не претендує ніхто, крім українців, навпаки - представники інших народів намагаються його очорнити, принизити. Натомість на Сковороду претендують і росіяни (В. Ери), і навіть євреї (В. Кравець). Так само й Конфуцій - вчитель не лише китайців, а і японців, корейців, в'єтнамців. До речі, Сковорода - чи не єдиний український філософ, якому присвячено окрему статтю в японській енциклопедії [8]. Отже, Сковорода є символічною фігурою для України XXI ст. й символізує вселюдську, світову місію української культури.

Але суспільна, культурно-цивілізаторська роль - це все ще зовнішня шкаралуша, не центр. А центр, дух - саме вчення Сковорода. І тут, як мені здається, у численній літературі двох минулих сторіч, присвяченій Сковороді, панує історико-філософський підхід. Таким чином ми уни-

каємо зустрічі з пекучим духом Варсави. А зустріч з ним веде до усвідомлення, що розвиток нашого суспільства відбувається у напрямку, прямо протилежному сковородинству. А Сковорода звертається просто до нас (ну хіба не пророк?): «Скажу ясніше: що було б тоді, коли б Бог поклав щастя в Америці, чи на Канарських островах, чи в азійському Єрусалимі, чи в царських палацах, чи в Соломоновому віці, чи в багатстві, чи в пустелі, чи в чині, чи в науках, чи в здоров'ї?... Тоді б щастя наше і ми б з ним були б бідні» (Вступні двері до християнської добронравності [9]. Курсив мій. - С. К.). Сказано наче про наші часи! Шукаємо щастя в багатстві, здоров'ї (всі займаються спортом, йогою і т. п.), а головне — в Америці і на Канарських островах - і тому «щастя наше і ми з ним бідні», бідні матеріально й духовно. Там само нижче сказано й *що мандрівки по планетах*, якими людство було одержиме протягом усього XX століття.

По-перше, Сковорода закликає зменшувати свої потреби, бажання аж до найменшого мінімуму. А сучасна економіка вся побудована на збільшенні бажань, створенні ілюзорних потреб. За Сковородою, насправді потрібен людині лигає Бог. У сучасному ж світі Бог людині потрібен найменше, після економіки, політики, техніки, науки (природничої) - і то необов'язково: у Бога можеш і не вірити, аби податки платив.

По-друге, Сковорода закликає до самопізнання, наголошуючи на різній природі всіх людей і народів. Наша ж доба глобалізації намагається всім нав'язати єдиний порядок, єдину псевдокультуру, єдиний спосіб мислення (радше, безмисля). Нам говорять, що Україні не слід шукати свого шляху - вже, мовляв, існує «загальнолюдський шлях», треба лише ним іти, дбаючи тільки про те, щоби ні в чому не відстати від решти. А Сковорода твердить, що в кожній людніш - отже, і в нації - власний шлях.

По-третє, Сковорода - непримиренний ворог ідолопоклонства, яке він розуміє дуже широко: «Усе те ідол, що видиме» [10]. Це також актуально в наш час, коли особливо поширюється *візуальна* культура: телебачення, відео... Особливу увагу нині надають *іміджу*, тобто вигляду (іміджмейкерство - є й таке дуже престижне слово). Фільм режисера Баррі Левінсона «Wag the Dog» («Коли хвіст крутить собакою») [11] демонструє, як у сучасному світі політика робиться виключно через видимість. Це і є «суспільство видовища» Гі Дебора - триумф ідолопоклонства. Втім, прозорливий Вальтер Беньямін помітив цю тенденцію ще в 30-ті рр.: «Після появи нової знімальної техніки... першорядну позицію займає

експонування політика для цієї техніки. Парламенти спорожніють так само, як і театри» [12]. Небезпеку ідолопоклонства відчув і Р. Бредбері, який виразив її у моторошній антиутопії «451° за Фаренгейтом».

Таким чином, філософія Сковороди може бути радикальною критикою сучасної доби, коли світ (він же - біс) докладає всіх зусиль, щоби впіймати людину. Саме цей аспект, гадаю, визначає її надзвичайну актуальність.

1. *Kharchenko, Serhiy*. Hryhoriy Skovoroda - a Ukrainian Confucius II The Ukrainian Observer.- 2002.- April.- N 21/3.- P. 26.
2. *Киктенко В. О.* Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII - перша половина XX ст.: дослідження, матеріали документи.- К.: Вид-во Інституту сходознавства НАН України, 2002.- 194 с.
3. *Сковорода, Григорій*. Повне зібрання творів у двох томах.- К.: Наукова думка, 1973.- Т. 1.- С 94.
4. *Киктенко В. О.* Вказ. праця.- С 35-36.
5. *Штемкевич, Микола*. Загублена українська людина.- К.: МП «Фенікс», 1992.- С 20-21.
6. *Грушевський, Михайло*. З історії релігійної думки на Україні.- Репринт, вид. 1925 р.- К.: Освіта, 1992.- С. 127-139.
7. *Горський В. С.* Григорій Сковорода як тип українського інтелігента // *Горський В. С.* Філософія в українській культурі (методологія та історія). Філософські нариси,- К.: Центр практичної філософії, 2001.- С 127-136.
8. *Nakamura Yoshikazu*. Sukoborodā I Encyclopedia Nipponica 2001. Nihon daihyakka zensho.- Tokyo: Shogakkan, 1995.- V. 13.- P. 11. У цій статті (написаній ще 1987 р.) Сковорода названо не російським, а саме *українським* філософом (*Укураїна-но тецугакуся*).
9. *Сковорода, Григорій*. Твори: У 2 т. / Пер. зі староукраїнської мови та прим. М. Кашуби, В. Шевчука.- К.: АТ «Оберега», 1994.-Т. 1.-С. 140. Пор.: *Сковорода, Григорій*. Повне зібрання творів у двох томах.- К.: Наукова думка, 1973.-Т 1.-С. 144.
10. *Сковорода, Григорій*. Твори: У 2 т. / Пер. зі староукраїнської мови та прим. М. Кашуби, В. Шевчука.- К.: АТ «Обереги», 1994.-Т. 1.-С. 146. Пор.: *Сковорода, Григорій*. Повне зібрання творів у двох томах,- К.: Наукова думка, 1973.-Т 1.-С. 150.
11. Фільм знято 1997 р. за книгою Л. Бейнхарда «Американський герой».
12. *Беньямін, Вальтер*. Вибране / Пер. з нім. Ю. Рибачук, Н. Лозинська.- Львів: Літопис, 2002.- С 87.

S. Kapranov

HRYHORIY SKOVORODA AND HIS TEACHING AT THE BEGINNING OF THE THIRD MILLENIUM

The philosophy of H. Skovoroda can be re-interpreted today as a radical criticism of the contemporary consumers' civilization. That is the reason of its topicality at the beginning of the Third Millennium.